

KAROLINA KOUVOLA

Backmanien lukkariperheen parannustoiminta 1800-luvun puolivälissä lääketieteen ja kirkollisen järjestäytymisen murrosaikana¹

Lukkarit lääkintätaitoisina henkilöinä

Lukkareiden harjoittama parannustoiminta on jäänyt sekä kirkkohistorian että lääketieteen tutkimuksen katvealueelle siitä huolimatta, että he harjoittivat parannustoimintaa osana lukkarintyötään paikallisyhteisössään 1800-luvun ajan. Historiallinen tutkimus on keskittynyt pääasiassa lääkärikunnan ammattimaistumiseen ja maallikkoparantajien prosopografiseen² tutkimukseen, kun taas folkloristinen ja uskontotieteellinen tutkimus on tarkastellut aihetta maagiseen parantamiseen ja tietäjäyyteen liittyvien tutkimuskysymysten kautta.³ Lukkarit, jotka eivät ole suoranaisesti kuuluneet kumpaankaan tutkimusintressiin, ovat jääneet tutkimukselliseen marginaaliin ja kansanomaisen parantamisen sekä lääketieteen historian tutkimuksen ulkopuolelle. Lukkareita on tutkittu suomenkielisessä tutkimuksessa varsin

-
- 1 Haluaisin kiittää SKHS:n Vuosikirjan toimitusta yhteistyöstä sekä anonyymeja vertais-arvioitsijoita osuvista ja artikkelia parantavista kommentista ja kehitysideista. Olen esitelmöinyt artikkelin aiheesta Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) tutkimusosaston tutkijaseminaarissa ja projektin *Parantajat ja lääkinnän monimuotoisuus 1500–1900-lukujen Suomessa* työpajassa Oulussa elokuussa 2024. Kummassakin tilaisuudessa olen saanut korvaamatonta palautetta työstäni. SKS:n kirjaston henkilökunta on ystävällisesti auttanut minua löytämään tutkimuskirjallisuutta lukkareista. Kiitän lämpimästi myös Svenska litteratursällskapet (SLS) Vaasan arkiston henkilökuntaa, Kansallisarkiston Vaasan toimipisteen henkilökuntaa, Stundarsin museokylän henkilöstöä sekä Sulvan seurakunnan henkilökuntaa sydämellisestä vastaanotosta ja arvokkaasta avusta Backmanin suvun vaiheiden selvittämisessä. Artikkelini on valmistunut osana Emil Aaltosen säätiön rahoittamaa tutkimusprojektia *Parantajat ja lääkinnän monimuotoisuus 1500–1900-lukujen Suomessa* (VT Kalle Kananoja, Oulun yliopisto).
 - 2 Prosopografisella tutkimuksella tarkoitetaan historiallista tutkimusmenetelmää, jossa kerätään useiden eri yksilöiden elämäkertatietoja. Näistä elämäkertatiedoista havainnoidaan yhdistäviä malleja tai teemoja esimerkiksi ammatinharjoittamisessa.
 - 3 Katso myös Kananoja 2021, 25. Muun muassa Kontturi 2021, 60–61 jättää lukkarit terveysalan ammattilaisten tarkastelun ulkopuolelle siitä huolimatta, että hän lukee välskärin tähän ryhmään kuuluviksi. Lukkarit mainitaan hyvin lyhyesti Niilo Pesosen (1980) 700-sivuisessa terveyshistoriaa käsittelevässä teoksessa. Tietäjätutkimuksesta katso esimerkiksi Karlsson 2022; Tarkka 2005; Siikala 1992.

vähäisesti, erityisesti parantamisen näkökulmasta.⁴

Tämän artikkelin tarkoituksena on osaltaan paikata tätä tutkimusaukkoa ottamalla mikrohistorialliseksi esimerkkitapaukseksi sulvalaisen lukkariperheen kolme sukupolvea 1800-luvun alusta vuosisadan viimeiselle puoliskolle saakka. Artikkelin päättökysymys on, millainen oli lukkareiden rooli parantajina 1800-luvulla. Kysymystä tarkastellaan muun muassa siitä näkökulmasta, millaista kehitystä lukkareiden parannustoimessa tapahtui 1800-luvulla suhteessa muihin lukkarintehtäviin, miten lukkareiden lääkinnällisiin tehtäviin suhtauduttiin paikallisyhteisössä sekä miten lukkareiden osaaminen parantajina muodostui. Sulva on pieni kyläyhteisö noin viisitoista kilometriä Vaasasta etelään. Sulva sai kappelioikeudet vuonna 1680 Maalahden seurakuntaan ja omaksi seurakunnakseen Sulva erotettiin vuonna 1860. Nykyään Sulvan seurakunta kuuluu Mustasaareen.⁵ Tutkimusasetelman myötä valaisen lukkarinvirassa tapahtuneita muutoksia niin yleiseltä kuin paikallisyhteisön tasolta 1800-luvun alusta vuosisadan puoleenväliin saakka.⁶

Vuoden 1869 kirkkolaki muutti lukkarinviran sisältöä korostaen kirkkomusiikillista ulottuvuutta ja poistamalla lukkarinvirkaan aiemmin kuuluneita lääkinnällisiä sekä opetuksellisia tehtäviä. Jo vuoden 1866 kansakoulu-uudistus oli muuttanut lukkareille aiemmin kuulunutta opetusvelvollisuutta. Lukkarinvirassa painottuivat uuden kirkkolain myötä kirkkomuusikon tehtävät, kun kansanomaiseen laulutapaan alettiin 1800-luvun alkupuolella kiinnittää huomiota oppineiston taholta. Kansanomaista laulutapaa arvioitiin epäviereiseksi ja lukkareiden musiikillisen koulutuksen myötä siihen toivottiin parannusta, jotta virsien laulaminen alkaisi vastata enemmän aikakauden taidemusiikillisia ihanteita.⁷

Sulvan seurakunnan lukkareiden ottaminen tutkimuskohteeksi on perusteltua alueelta 1900-luvun puolivälissä kerätyn muistitiedon runsauden huomioon ottaen sekä Backmanien perheeseen liittyvän, erityisesti lukkariperheen parantamiseen liittyvän perimätiedoin monipuolisuuden näkökulmasta.

4 Aikaisempi tutkimushistoria lukkareista on keskittynyt heidän ammattinsa kirkkomusiikilliseen puoleen (esimerkiksi Jalkanen 1976 ja 1978) sekä lukkareiden rooliin rokottajina (Laine 2023). Arno Forsius (1982, 94–98) on koonnut Hollolan ja Lahden terveydenhuollon kehitystä vuoteen 1865 käsittelevään väitöskirjaansa taustatietoja lukkareista nimenomaisesti parantajina. Hän myös kertoo Backmaneista vastaavasta Hollolan emäseurakunnassa 1700-luvun lopulla toimineesta Cajander-Finnanderin perheestä, jossa yksittäisen perheen piiristä valittiin paikkakunnan lukkarit muun muassa heidän harjoittamansa parantamisen vuoksi. Jalkasen (1976 ja 1978) jälkeen lukkareista ei ole julkaistu uudempaa kokonaistutkimusta, joten hyödynnän hänen tutkimustaan artikkelissa erityisesti lukkarien tehtävien esittelyssä täydentäen uudemmalla tutkimuksella, jossa lukkareiden erityistehtäviä on käsitelty.

5 <https://hiski.genealogia.fi/historia/mini-pgsql.php?srk=512&kieli=fi>.

6 Vertaa tutkimusasetelmaa Kotilainen 2023. Sulvan seurakunnan historiasta Rosenholm 1986, 12.

7 Korkelainen 2017, 2–4, 4–6; Jalkanen 1976, 67–70.

Jakob Backmaniin (1821–1865) liitettiin kertomuksia, jotka yhdistävät hänet maagista parantamista harjoittaneisiin tietäjiin. Hänen poikansa Johannes Backman (1848–1882) taas pyrki edistämään tavoitettaan opiskella virallisia teitä välskäriksi ja eläinlääkäriksi. Jakob Backmanin äiti, Brita Hauki (1783–1861)⁸, sen sijaan ei esiinny sulvalaisessa muistitietoaineistossa muutamaa mainintaa lukuun ottamatta. Kollektiivibiografisen historiantutkimuksen menetelmän avulla Backmanien elämistä voidaan nostaa esille teemoja, jotka heijastavat laajemmin aikakauden yhteiskunnallisia murroksia koskien erityisesti lukkarinviran terveydenhuoltoon liittyviä muutoksia.

Tutkin lukkareiden harjoittamaa parantamista sekä heistä ja parantamisesta kerrottuja tarinoita osana yhteisön tarinaperinnettä. Tavoitteena on haastaa aikaisempaa tutkimusperinnettä parantamisen segmentoitumisesta joko maagiseen tai mekaaniseen parantamiseen, sekä nostaa esille lukkareiden merkitystä parannustoimen harjoittajina. Backmanien tarinan avulla saadaan ainutlaatuinen näkökulma siihen, miten parantamisen moninaisuutta on ymmärretty paikallisyhteisössä ja miten erilaiset parantamiseen linkittyvät ammattikunnat näyttäytyvät kansanomaisessa ymmärryksessä. Backmanien lukkariperhe eli murrosaikana, jolloin lääkärinkunta oli ammattimaistumassa, mikä vaikutti myös kirkollisiin toimenkuviin. Samaan aikaan papinopintoihin alkoi yhä enenevissä määrin hakeutua perinteisten pappissukujen lisäksi muun muassa lukkareiden ja käsityöläisten poikia. Ajankohtaan ajoittuu lukkarinviran uudelleen arviointi ja kirkkomusiikin korostuminen lukkarinkoulutuksessa ja ammatinarvostuksessa.⁹ Päättökysymyksenä on, miten modernisaatioon liittyvät muutokset näkyvät paikallistasolla kollektiivibiografisen tutkimuksen läpi tarkasteltuna. Artikkelin pääargumenttina on, että paikallistasolla lukkarien työhön ja elämäntapaan vaikuttivat virallisia määräyksiä enemmän suku- ja ystäväyysverkostot sekä näiden myötä karttuneet ammatilliset taidot.

Esittelen seuraavaksi lähdeaineistona käyttämäni muistitietoaineiston sekä kollektiivibiografian menetelmän. Sen jälkeen esittelen lukkarinvirkaa koskeneet viralliset kirkkolakiin kirjatut säädökset Ruotsin, ja sitä kautta Suomen, alueella, minkä jälkeen käänän katseen Backmanien harjoittamaan parannustehtäviin ja lukkarin virkaan muistitiedon sekä asiakirja-aineiston kautta. Lopuksi analysoin sitä, miten Backmaneista kerrottu muistitieto heijastuu virallisiin säädöksiin ja asiakirja-aineistoihin. Artikkelini tarjoaa uutta tietoa

8 Olen ottanut Brita Hauen mukaan tähän kollektiivibiografiseen tutkimukseen sillä perusteella, että vaikka hän ei toiminutkaan lukkarina, oli hän lukkarinvaimo, myöhemmin leski sekä kahden lukkarin äiti ja isoäiti. Hänen merkityksensä perheessä on ollut parannustoimen kannalta huomattava, kuten myöhemmin esitetään.

9 Kotilainen 2023, 96–97. Lukkarin- ja urkurintoimen muutoksista 1800-luvun puolivälissä, katso Jalkanen 1976.

kansanomaisen parantamisen monimuotoisuudesta sekä nostaa lukkarit esille terveydenhuollon edustajina paikallisyhteisöissään.

Muistitieto ja kollektiivibiografinen tutkimus avaamassa uusia näkökulmia lukkarien harjoittamaan parantamiseen

Kansakoulun opettaja, alun perin Paraisilta kotoisin ollut Gunnar Rosenholm keräsi kattavan muistitietoaineiston Sulvalta 1940–1960-luvuilla. Hän kirjoitti myös useita paikallishistoriallisia kirjoja esimerkiksi Sulvan kirkosta ja seurakunnasta sekä teoksen *Mitt Solf*, jossa hän kertoo sulvalaisista henkilöistä sekä Sulvaan perustamastaan museoalueesta Stundarsista.

Rosenholmin keräämää muistitietoaineistoa säilytetään Svenska litteratursällskapetin (SLS) arkistossa Vaasassa¹⁰. Tämä muistitietoaineisto sisältää yhteensä 39 kertomusta tai mainintaa Backmaneiden perheen jäsenistä. Arkistoyksiköittäin kertomukset jakautuvat niin, että 29 kertomusta löytyy yksiköstä kansanomainen parannus (*‘Läkekonst, folklig’* ÖTA 86:70), neljä kertomusta yksiköstä lukkarit (*‘Klockare’* ÖTA 86:55), kolme kertomusta yksiköstä Sulvan papit (*‘Solfpräster’* ÖTA 86:110) sekä kolme kertomusta yksiköstä noitaitoja omaavat (*‘Trolldomskunniga’* ÖTA 86:128). Joissain tapauksissa Rosenholm on kirjoittanut paikallishistoriaansa Backmaneista tietoja, joita ei löydy arkistolähteistä. Näissä tapauksissa olen viitannut Rosenholmin historiateoksiin.

Muistitietoaineistosta ei voi aina päätellä kumpi Backmaneista, Jakob vai Johannes, on kyseessä kertomuksessa. Näissä tapauksissa en ole erikseen maininnut tai arvannut kummasta Backmanista kerrotaan, joten olen pyrkinyt ilmaisemaan tämän epävarmuuden mahdollisimman selkeästi välttääkseni mahdolliset väärinkäsitykset. Kontekstitiedoista päätellen todennäköisesti kuitenkin näissä tapauksissa puhutaan Johannes Backmanista, joka eli usean Rosenholmin haastateltavan kanssa samaan aikaan. Yleisesti ottaen Jakob Backmania pidettiin poikaansa parempana lääkärinä ja häntä verrattiin erityäin taitavana pidettyyn kansankirurgiin¹¹ Jakob Bäckiin, joskin niin, että

10 Haluaisin kiittää SLS:n Vaasan arkistopistettä ja erityisesti arkistonhoitaja Pia Uppgårdia ystävällisestä avusta tutkimusaineiston saavuttamiseksi.

11 Kansankirurgilla tarkoitetaan henkilöä, jolla ei ole välttämättä virallista lääketieteen koulutusta, mutta joka on paikallisyhteisössään toiminut maallikkoparantajana parantaen erilaisia elimellisiä vaivoja, kuten luunmurtumia, tai suorittanut pienimuotoisia leikkauksia tai välskärin toimeen liittyviä lääkinnällisiä tehtäviä.

Jakob Bäck oli Backmania taitavampi toimessaan. Kuitenkin Johannes Backmankin pystyi parantamaan sairauksia, joita lääkärit eivät osanneet parantaa, ollen kaupungin lääkäreitä parempi.¹²

Kollektiivibiografialla pyritään tarkastelemaan pientä ihmisjoukkoa, kuten kahta tai kolmea henkilöä, ja selvittämään heidän elämänsä kulkunsa mahdollisimman kattavasti.¹³ Tarkastelen artikkelissa Backmanien perheen jättämiä jälkiä kolmen eri vaiheen kautta. Nämä vaiheet pyrkivät valottamaan tutkimuskohdetta elämäkertatutkimuksen kautta niin, että 1) tutkimuskohteena olevan henkilön tai henkilöiden elämänsä kulku selvitetään erilaisine käännteineen, 2) selvitetään henkilön tai henkilöiden jälkeensä jättämä vaikutus, jossa voidaan käyttää myös muistitietotutkimusta tukemaan tehtyjä tulkintoja, sekä 3) henkilön tai henkilöiden elämänsä kerrasta saatu tieto kontekstualisoidaan omaan aikakauteensa ja hänen mahdollisuuksiinsa ja rajoihinsa sosiohistoriallisen¹⁴ toimijuuden puitteissa.¹⁵ Nämä kolme tutkimustavoitetta kulkevat läpi artikkelin analyysin osana.

Pääasiallisena aineistona Backmanien kollektiivibiografiselle tutkimukselle olen hyödyntänyt seurakuntien asiakirja-aineistoja, kuten rippi- ja tarkastuspöytäkirjoja, sekä muistitietoaineistoa. Näitä aineistotyyppisiä olen täydentänyt soveltuvien osin paikallishistorioilla sekä esimerkiksi Vaasan ylemmän kansankoulun arkistoaineistolla. Muistitietoaineistoa on säilynyt erityisesti Jakob ja Johannes Backmanista sekä heidän vaimoistaan. Rajaan muistitietoaineiston koskemaan heidän parantajantehtäviään lukkareina. Jakob Backmanin äiti Brita Hauki sen sijaan jää muistitiedossa jälkikasvunsa varjoon. Tämä saattaa johtua siitä, että Backmaneihin liittyvää muistitietoa on kerätty Sulvasta, jossa Brita Hauki ei itse asunut. Selvitän myös, millaisen jälkimaineen Backmanin suvun jäsenet ovat jättäneet parantajina ja lukkareina

12 SLS ÖTA 86:70, 19. Johan Jakob Bäck aloitti maallikkoparantajan toimensa 1839. Bäck sai 1863 Collegium medicumilta oikeuden harjoittaa välskärintoimeaan ja vuonna 1867 hänet kutsuttiin Vaasan kaupunginvälskäriksi. (Åkerblom 1972, 323; Pesonen 1980, 217) SLS ÖTA 86:70, 14–15. Jakob Backmanin taidot suhteessa muihin lukkareihin tulevat esille käräjätaupuksesta, jossa lukkari Claes Wilhelm Lagus ei kyennyt parantamaan kipeytynyttä jalkaa, jonka Jakob Backman hoitaa kuntoon. KA KO a:93 Vähäkylä syyskäräjät sakkoluettelot, 331. Myös Herman Kulju oli ollut Laguksen hoidossa vaurioituneen ranteen takia, mutta hän ei noudattanut Laguksen ohjeita, minkä seurauksena vamma oli pahentunut. Kulju kääntyi Backmanin puoleen, joka paransi ranteen. KA KO a:95 syyskäräjät 26.10.1860 Isokylä (Storkyro), 644–647.

13 Keats-Rohan 2007, 15–16.

14 Sosiohistoriallisella toimijuudella tarkoitan tässä yhteydessä henkilön toimintakeinoja siinä sosiaalisessa ja historiallisessa kontekstissa, johon hän sijoittuu esimerkiksi yhteiskunnallisen asemansa tai sukupuoleen liittyvien rooliodotustensa puitteissa.

15 Hakosalo et al. 2014, 8–9. Hakosalo et al. mainitsevat myös neljännen tavoitteen biografiselle tutkimukselle, joka liittyy henkilön tai henkilöiden oman kokemuksellisen äänen kuulemiseen. Backmanien omaa ääntä nimenomaisesti terveydenhuollon tarjoajina ei ole jäänyt arkistoihin niin laajalti, että sen perusteella voitaisiin tehdä laajoja tulkintoja heidän kokemuksellisuudestaan.

sekä miten tämä tieto kontekstualisoituu laajempaan tietoon lukareista ja lukkarinvirasta 1800-luvun puolivälissä.

Kollektiivibiografisen menetelmän mukaisesti keräsin tarkasteltavasta joukosta eli Backmanin suvun parantamista harjoittaneista jäsenistä tiedot heidän syntymäajastaan ja -paikastaan, vanhemmistaan, lapsistaan, asuinpaikoista sekä mahdollisista lisäkirjauksista. Tavoitteenani oli selvittää mahdollisimman kattavasti myös sitä sosiaalista verkostoa, johon isoäiti Brita Jakobsdotter Hauki, isä Jakob Backman sekä poika Johannes Backman eri paikkakuntien yhteisöissä asettuivat. Sosiaalisen verkoston näkyväksi tekeminen mahdollistaa suvun jäsenten sosiaalisten aseman analysoinnin ja siihen liittyvien mahdollisten muutoksien tarkastelun. Olen kuitenkin tämän artikkelin yhteydessä rajannut sosiaalisten verkostojen analyysin koskemaan ainoastaan lääkäreinä tunnettuja henkilöitä, jotka ovat voineet vaikuttaa Hauen tai Backmanien koulutukseen parantajan toimessa.

Kolme sukupolvea parantajia

Aloitan kollektiivibiografian äidistä ja isoäidistä, Brita Jakobsdotter Hauesta. Hauki syntyi 1783 Kaarlelassa kuudennusmies (sexman) Jakob ja Brita Hauen perheeseen.¹⁶ Vanhempien menehdyttyä keuhkosairauteen vanhin poika Jakob Jakobsson jäi asuttamaan taloa. Kaarlelan muuttokirjat vuodesta 1795 ovat osittain tuhoutuneet, joten niistä ei voida jäljittää Britan matkaa kohti Alaveteliä, jossa hän meni naimisiin kuudennusmies, talonpoika Jakob Abrahamsson Hästbackan kanssa vuonna 1805. Hästbackan ja Hauen isät toimivat paikkakunnillaan niin ikään kuudennusmiehinä, jotka muun muassa raportoivat tarttuvista taudeista seudullaan ja ohjasivat sairastuneita virallisen lääkehoidon pariin. Lääkehoidollisten tehtävien lisäksi kuudennusmiehet toimivat yhteisöissään kirkkokuriin liittyneen valvonnan suorittajina, kunnes tehtävänimike poistui käytöstä 1860-luvulla.¹⁷

Brita ja Jakob muuttivat Kruunupyhyn joitakin vuosia myöhemmin. Heidän poikansa Jakob Jakobsson Hästbacka syntyi Kruunupyssä 3. tammikuuta 1821. Tuolloin hänen isänsä Jakob Hästbacka toimi lukkarina. Perheen nimi vaihtui Hästbackasta Backmaniin vuosien 1825–1831 rippikirjassa. Ennen asettumistaan lukkariksi Sulvaan Jakob vietti kiertelevää elämää. Hän meni naimisiin Vaasasta kotoisin olevan Sofia Sjöqvistin kanssa, ja pariskunta kierteli pitkin Pohjanmaata muun muassa Pedersöressä ja Oravaisissa. Jakob toimi pitäjänsuutarina Pedersöressä 1840-luvun lopulla.¹⁸ Tämän jälkeen hän

16 SSHY Kaarlela syntyneet 1771–1792, 248–249.

17 Rantala 2010, 22; Reinilä 1972, 211; *Nyky-suomen sanakirja* 1, 627.

18 SSHY Pedersöre rippikirja 1848–1855, 151.

oli todennäköisesti matruusiharjoittelijana (sjungman) Familien-nimisellä parkilla 1849–1850.¹⁹ Perhe asettui Maalahdelle Jakob Backmanin saatua sieltä lukkarinsijaisuuden, josta hän siirtyi 1855 Sulvalle vakituiseen lukkarinvirkaan.²⁰ Hän kuoli Sulvalla 20.10.1865 vatsanalueen tulehdukseen.

Johannes Jakobsson Backman syntyi 12.11.1848 Pedersöressä. Hän opiskeli Vaasassa ylemmässä kansakoulussa (högre elementarskola) vuonna 1864, mutta hän jätti koulun ensimmäisen vuoden jälkeen siirtyäkseen koulumestariksi Sundomiin.²¹ Johannes Backman valittiin Sulvaan lukkariksi 15. joulukuuta 1869. Lukkarinviran periytyminen oli hyvin yleistä. Hänet valittiin lukkariksi jo aiemmin, syksyllä 1865 välittömästi isänsä kuoleman jälkeen, mutta jostain syystä hän ei vielä tuolloin jäänyt virkaan, vaan sitä tuli hoitamaan Anders Krook, joka kuitenkin menehtyi pian Sulvaan tulonsa jälkeen. Johannes Backman ei soittanut urkuja, joten hänen lukkarinaikanaan kanttorina toimi närpiöläinen Petter Söderman. Backman meni naimisiin 1870 Kristina Bergin kanssa, ja menehtyi 8.6.1882 vain 33-vuotiaana määrittelemättömään sairauteen.²² Vain neljä kuukautta aiemmin hänen ja Kristinan kuukaudenikäinen poika Fredrik Vilhelm oli menehtynyt ripuliin²³, joten perhettä kohtasi lyhyessä ajassa kaksi suurta surua, jotka vaikuttivat erityisesti leskeksi jääneen Kristinan ja hänen lastensa elämään.

Lukkarit tehtävät ja rooli 1800-luvun terveystarkkinoilla

Lukkareista säädettiin vuoden 1686 kirkkolaissa, joka uudistettiin vuonna 1870. Vuoden 1686 kirkkolaissa lukkarin tärkeimmiksi tehtäviksi määriteltiin kellojen soittaminen, kirkon vahtimestarina toimiminen ja papiston avustaminen, seurakunnan lasten ja nuorten opettaminen, virrenveisuun johtaminen sekä virkapostin hallinta ja kuljettaminen. 1700-luvun lopulla lukkareiden kelpoisuusehtoja muutettiin niin, että heidän oli käytävä triviaalikoulun ensimmäinen luokka opetusvelvollisuuden takia, ja lukkarit oikeutettiin keräämään korvausta tarjoamastaan lastenopetuksesta. 1800-luvun myötä virran opetusvelvollisuus korostui ja vuoden 1866 kansakouluasetuksen mukaan kotona alkuopetusta saamattoman tai vaillinaisesti oppineen lapsen tuli haakeutua lukkarin- tai kiertokouluun tarvittavan opetuksen varmistamiseksi.

19 Riksarkivet Gamlakarleby sjömanshus, Finland. Myös muistitietoaineisto mainitsee hänen olleen nuorena merimiehenä, katso SLS ÖTA 86:55, 1.

20 Rosenholm 1965, 386.

21 KA Ba:2., 113; Solf Kyrkostämmoprotokollbok 1860–1911, 46.

22 Muistitiedon mukaan Johannes Backman oli ”entisajan väkeä” eikä siksi osannut soittaa urkuja. SLS ÖTA 86:70, 15; SLS ÖTA 86:70, 8; SSHY Sulva vihityt, 1847–1891, 28; SSHY Sulva, kuolleet 1847–1890, 139; Rosenholm 1987, 66; Kuuliala 1939, 129.

23 SSHY Sulva, kuolleet 1847–1890, 138.

Lisäksi lukkarit olivat kirkkoherran rangaistusten alaisia, mikäli he toimivat työssään vastoin säädöksiä, mutta lukkarit omasivat myös oikeusturvaa mielivaltaiseksi kokemaansa toimintaa kohtaan.²⁴ Lukkarit osallistuivat paikalliseen terveydenhoitoon virallisesti vuodesta 1755 lähtien, jolloin lääkärikunnan etuja ja koulutusta valvova Collegium medicum velvoitti heidät huolehtimaan pienimuotoisista lääkintätoimista sekä suoneniskennästä. Vuonna 1805 collegio asetti lukkareille rokotusvelvollisuuden isorokkoa vastaan.²⁵ Lukkarin virantäytössä kirkkovaltuustot suosivat usein ensisijaisesti kykyä soittaa musiikkia kirkollisissa tilanteissa sekä nuhteetonta käytöstä. Joissain tapauksissa terveydenhoitoon liittyvät taidot menivät kuitenkin esimerkiksi käytökseen liittyvien puutteiden ohitse uutta lukkaria paikkakunnalle valittaessa.²⁶ On todennäköistä, että myös Backmanien kohdalla oli näin, kuten myöhemmin havaitsemme.

Kansankirurgeina Backmanit lähestyivät parannusmenetelmiltään välskäreitä, vaikka heistä kenelläkään ei ollut virallista välskäritutkintoa. Terveydenhuollollisesti lukkarinvirka oli lähellä välskärintoimea. Välskärit eli parturikirurgit olivat henkilöitä, jotka olivat saaneet lääketieteen piiriin kuuluvaa koulutusta armeijassa. He työskentelivät partureina, mutta harjoittivat myös parantamista, kuten esimerkiksi leikkausten suorittamista tarvittaessa. He opettivat parantamista ja tautien tunnistamista paikalliselle papistolle, ja heillä oli velvollisuus matkustaa alueellaan hoitamassa potilaita.²⁷ Lukkareihin he rinnastuvat virallisen lääketieteen ja kansanomaisen parantamisen välisinä toimijoina, jotka ovat tarjonneet parantamista paikallisessa yhteisössä, mutta olleet esimerkiksi sivistyneistön ulkopuolelle sosiaalisessa hierarkiassa sijoittuvia. Kirkon edustajina lukkarit olivat lähempänä kansaa, sillä heidän ei katsottu kuuluvan säätyläisiin. Heidän epäsovinnaisiin elämäntapoihinsa, kuten juopotteluun, suhtauduttiin kahtiajakoisesti riippuen paikkakunnasta ja aikakaudesta.²⁸

Backmanit tohtoreina

Kumpikaan Backmaneista ei ole tätä artikkelia varten läpikäymieni asiakirjalähteiden perusteella käynyt lukkarinammatissa vaadittua muodollista

24 Jalkanen 1976, 12–13; Laine & Laine 2010, 278–279, 280; Kotilainen 2023, 97.

25 Forsius 1982, 96; Wentz 1980, 159–161; Jalkanen 1986, 72; Laine 2023, 373–374.

26 Laine 2023, 375–376.

27 Koskivirta 2009, 278–279, 280.

28 Jalkanen 1976, 264–267; Kuuliala 1939, 128. Johannes Backmanin kerrotaan niin ikään toimineen vastoin yleisiä moraalisia säännöksiä, joita ei kuitenkaan suoranaisesti liitetty alkoholin käyttöön. SLS ÖTA 86:70, 14. Koska nämä moraalirikkomukset eivät liity hänen toimintaansa parantajana, olen jättänyt kyseisen muistitiedon tämän artikkelin ulkopuolelle.

koulutusta ennen valintaansa tehtävään. Tästä huolimatta he toimivat Sulvan seurakunnan lukareina ennenaikaisiin kuolemiinsa saakka, siitä huolimatta, että Johannes Backman ei kyennyt toimimaan kanttorin tehtävissä, johon oli palkattava hänen lisäksi toinen henkilö. On siis erittäin todennäköistä, että heidän kykynsä parantaa ja hoitaa vaikeita vammoja auttoi heidät vakituiseen työhön ja piti heidät arvostettuina seurakuntalaisten auttajina.

Muistitiedon mukaan Jakob Backmania opettivat hänen äitinsä, Brita Hauki sekä Jakob Wegelius. Brita Hauki opetti Jakobille kivunhoitoa ja hierontaa, mutta nämä parannusmenetelmät ovat ainoat sulvalaisessa muistitiedossa olevat maininnat Brita Hauen parantajantaidoista. Hieman yllättäen hänen harjoittamastaan parantamisesta kertoo laajemmin Jakob Backmanin kuolinilmoitus, joka julkaistiin *Vasabladetissa* 28. lokakuuta 1865. Kuolinilmoituksesta noin puolet kertoo Jakob Backmanin äidistä Brita Hauesta parantajana. Ilmoituksen mukaan Brita Hauki olisi edelleen elossa Kruunupyssä, mikä tosin ei pitänyt paikkaansa hänen kuoltuaan jo 1861, ja olevan arvostettu parantaja. Oppinsa Brita Hauki on kuolinilmoituksen mukaan saanut lääkäreiltä Hast ja Hjertman²⁹, ja hän paransi hieromalla ”magnetisoivalla” kädellään hysteerisiä vaivoja sekä mielenterveyden järkkymisiä.³⁰ Brita Hauki on kuitenkin saattanut olla tärkeänä linkkinä lääketieteellisen tiedon omaksumisessa ja siirtymisessä eteenpäin ensin Jakob Backmanille ja sen jälkeen tämän pojalle Johannekselle. Kuolinilmoituksessa mainitut verkostot yhdistettynä Jakob Wegeliuksen todistettavaan tuntemiseen osoittavat Backmanien suvun yhteydet akateemisesti korkeasti koulutettuihin henkilöihin.

Jakob Backmanin parantajataitojen alkuperän kannalta toisesta tärkeästä henkilöstä, rovasti Jakob Wegeliuksesta (1799–1861), on säilynyt laajalti tietoja. Hän oli syntynyt Vöyriltä kirkkoherra Esaias Wegeliuksen perheestä. Pappisvihkimyksen Wegelius sai vuonna 1805, minkä jälkeen hän toimi kappalaisen apulaisena Oravaisissa Vöyrissä, kunnes hänet nimitettiin Maalahden ja Sulvan kappalaiseksi vuonna 1827. Wegelius oli opilliselta taustaltaan teologian, lääketieteen sekä filosofian tohtori. Hän valmistui lääkäriksi 1817. Hän toimi ennen papillista uraansa Suomen talousseuran lähettämänä rokottajana Pohjanmaalla, minkä ansiosta hän sai hopeamitalin. Rokotustoimien lisäksi Wegelius työskenteli Tukholman serafimilasaretissa sekä armeijan sairaalan lääkärinä Suomen sodan aikaan Alahärmässä ja Uumajassa, kunnes erosi tästä toimesta 1809. Rovastina hän aloitti 1834. Teologisesta näkökulmasta hän oli

29 Ilmoituksessa tarkoitetaan mahdollisesti Herman Rudolf Hastia (1774–1821), joka toimi isänsä Barthold Rufold Hastin kaltoin piirilääkärinä Vaasan alueella sekä Raahen piirilääkärinä Anders Jakob Hjertmania (1788–1833). Helsingin yliopisto, *Ylioppilasmatrikkeli* 1640–1852.

30 *Vasabladet* 28.10.1865, no 43, 1. Jakob Backmanin kuolinilmoitus julkaistiin myös *Helsingfors Tidningarissa* 4.11.1865, no 254, 1. *Åbo Underrättelser* (15.12.1875, no 291, 3) mainitsee niin ikään edesmenneen Jakob ja Johannes Backmanin taitavina pohjalaisina parantajina, jotka ovat erikoistuneet avohaavojen ja polyypimuodostumien hoitamiseen.

ynksi Pohjanmaan ruotsinkielisten herännäisten johtohahmoista.³¹

Jakob Wegelius ja Jakob Backman ovat olleet yhteyksissä ainakin Maa-
lahdessa, jossa Wegelius toimi Jakob Backmanin pojan, nuoremman Jakobin,
kummina 1853. Kummisuhde sosiaalisessa hierarkiassa ylempään henkilöön
tarjosi lapselle mahdollisuuksia hänen myöhemmässä elämässään. Kummik-
si kutsuminen teki perheen sosiaaliset suhteet näkyviksi samalla kun niiden
kautta pyrittiin luomaan perheenjäsenille tulevaisuuden verkostoja kummi-
suhteen pysyessä aktiivisena.³² Kuten myöhemmin esitetään, Wegelius myös
ohjasi Jakob Backmania tämän parantamistoimessa ja auttoi tätä huolehti-
maan hänen luokseen hakeutuneista potilaista. Johannes Backmanin kohdalla
tällaista yhteyttä ei ole enää havaittavissa, joten on oletettavaa, että Jakob on
itse opettanut poikaansa. Muistitiedon mukaan Jakob Backman opetti vuorosa-
naan viljelijä Matts Mattson Östmania eli Massis-Mattia.³³

Backmaneita luonnehditaan muistitietoaineistossa nimikkeillä lukkari
(*'klockare'*), lääkäri (*'dåktor'*), haavalääkäri (*'sårdåktor'*), kansanlääkäri (*'folkläka-
re'*) ja kansankirurgi (*'folkkirurg'*). Toisen Backmanin käytöstä verrataan muisti-
tiedossa suoraan lääkäriin: "Backman kulki kuin oikea lääkäri talosta taloon
ja hoiti potilaitaan³⁴." Johannes Backman puolestaan nimitti itseään lääkä-
riksi säilyneen kuitin perusteella: "Tänä päivänä olen saanut täysimääräises-
ti lääkäripalkkioni (läkare arvode) talonpoika Matts Jonasson Nedermolta,
yhteensä kolmekymmentäkuusi (36) Fmark, jotka kuitataan³⁵." Sanaa 'tohtori'
käytettiin muistitietoaineiston perusteella arkipuheessa, esimerkiksi: "Back-
man oli eräänlainen tohtori³⁶" tai "[v]anha Backman oli haavalääkäri³⁷". Tämä
viitannee siihen, että kansanomaiset nimitykset tohtorista Backmanien yh-
teydessä olivat paikallisia nimityksiä parantajasta ilman suoranaista yhteyt-
tä lääkärin akateemiseen professioon.³⁸ Esimerkiksi Jakob Backmanin sanoti-
tiin olleen "stor dåktor"³⁹, korostaen tämän taitoja poikaansa Johannekseen

31 Laasonen 2017.

32 SSHY Maalahti, syntyneet 1851–1879, 121; Heinänen 2022, 17.

33 Rosenholm 1965, 392. On mahdollista, että Rosenholm on tässä kohden sekoittanut Jakob
ja Johannes Backmanin toisiinsa, sillä hän mainitsee Jakob Backmanin Matts Östmanin
opettajana

34 SLS ÖTA 86:70, 9; katso myös SLS ÖTA 86:70, 27.

35 Rosenholm 1965, 388.

36 ÖTA 86:70, 8.

37 ÖTA 86:70, 8.

38 Professori Josef Pipping (myöh. Pippingskiöld) kirjoitti Suomen talousseuralle, että "...luk-
kari, jota suoneniskutaitonsa vuoksi yleisesti nimitetään pitäjän tohtoriksi." (lainaus Forsius
1982, 97). Tämän vuoksi lukkareiden koulutukseen tulisi kuulua välskärintaitoja Pippingin
mukaan (Zilliacus 2002, 105). Pippingin kommentti osoittaa lukkareiden sijoittuneen men-
taalisesti omilla alueillaan suoneniskutaitojensa vuoksi lääkäreiden eli tohtorien joukkoon,
vaikka virallisesti heitä ei lääkäreiksi laskettukaan. Myös paikallista maallikkoparantajaa,
viljelijänvaimoa Elisabet Sofia Simon-Eriksdotter Gästgivarsia kutsuttiin nimityksellä dåk-
tor Jölplös. Rosenholm 1965, 388.

39 ÖTA 86:70, 14.

nähdessä. Kuitenkin Johannes Backmanin itsestään käyttämä nimitys ”läkare” viittaa akateemiseen oppiarvoon ja omanarvontuntoon parantajana.⁴⁰

Loitsuja parantamisessa käyttäneitä henkilöitä kutsuttiin paikallismurteessa nimityksellä *omlagare*⁴¹, joten on mahdollista, että Backmanien kutsuminen tohtoriksi erotti heidät kansanomaisesta ajattelusta magiaa hyödyntäneistä maallikkoparantajista ja toi heidät käsitteellisesti lähemmäs akateemisesti koulututtuneita henkilöitä. Myös Backmanien asettuminen spatiaalisesti ja mielikuvien tasolla kirkon ja kirkonedustajien läheisyyteen kyläyhteisössä sijoitti heidät lähemmäs lääketieteellisesti auktorisoitunutta parantamista kuin kansanomainen loitsurituaalein parantaminen. Lääkärikirjojen käyttäminen, johon palaamme hieman myöhemmin, osoittaa Backmanien sijoittumisen virallisen lääketieteen kentälle.⁴² Backmanit paransivat monenlaisia vaivoja muistitiedon mukaan: esimerkiksi Jakob Backmanin kerrotaan parantaneen kivespussin syövän, kun taas Johannes Backmanin kerrotaan parantaneen haljenneen huulen. Lisäksi heidät tunnettiin hammasongelmien parantajina.⁴³

Jakob Backman hoiti haastavia tapauksia: hänen kerrottiin poistaneen leikkauksessa käärmeen, joka oli päätnyt nukkuvan naisen vatsaan. Hänen luokseen tultiin kauempaakin, ja myös silmäätekevät Vaasasta käyttivät hänen palveluitaan. Pitkältä tulleet saivat majapaikan naapurustosta, joten heidän ei tarvinnut huolehtia yöpymisestään toipilasaikana.⁴⁴ Johannes Backman muunsi vanhan lukkarilan eräänlaiseksi sairaalaksi. Hän oli sijoittanut sinne sänkyjä vaikeimmin sairaille ja pitkään poteville potilaille, jotka olivat ensisijaisesti naisia ja lapsia. Sänkypaikkoja käyttivät muilta alueilta Backmanin parannettavaksi tulleet ja hänen maineensa ylsi suomenkielisille alueille. Sairastuneet toivat itse ruokansa ja petivaatteensa. Backman perheineen asui itse uudessa lukkarilassa läheisen tilan mailla.⁴⁵ Oman sairaalamaisen rakennuksen rakennuttaminen viittaa pidempiaikaisiin suunnitelmiin tarjota parannusta ja ylläpitää sairaiden hoitoa. Mahdollisesti Jakob Backmanin maine on auttanut hänen poikaansa tavoitteen saavuttamisessa, ja tehnyt Johannes Backmanin tarjoamasta hoidosta luotettavamman tuntuista kuin jos hän olisi aloittanut parannustoimet täysin ilman perheensä mainetta.

Johannes Backman hoiti haavojen lisäksi kuolioita poistamalla ne luuhun

40 Rosenholm 1965, 388.

41 Forsblom 1927, 1.

42 Kananoja 2021, 24–25.

43 SLS ÖTA 86:70, 7, myös SLS ÖTA 86:70, 14; SLS ÖTA 86:70, 6; Esimerkiksi SLS ÖTA 86:70, 24, 28, SLS ÖTA 86:70, 25.

44 SLS ÖTA 86:70, 24, 25, 27. Käärmeen nieleminen henkilön nukuessa on tyypillinen tarinamotiivi kansanperinteessä, katso Jauhiainen 1998, 318. Tarinamotiivin todenperäisyyttä on vaikea todentaa.

45 SLS ÖTA 86:70, 15, 19, 24, 24. Backmanin lisäksi muutkin maallikkoparantajat pitivät omia sairaskotejaan, katso esim. Rinne 1988, 49–51.

asti. Mikäli potilas uhkasi pyörtyä operaation aikana, täytti Backman suunsa kylmällä vedellä ja sylki sen potilaan kasvoille saadakseen hänet virkoamaan.⁴⁶ Herrbackenin emännän huuli halkesi sen osuttua oksaan. Johannes Backmanin tekemään ompeleeseen tuli kasvannainen, jonka tämä ohjeisti poistamaan painelemalla lampaanulosteeseen sekoitettua etikkaa. Tätä seosta oli seisotettava kolme päivää ja pyyhittävä sillä sitten huulta, mikä auttoi emännän vauvaan. Aina hän ei kuitenkaan onnistunut parantamisessa, mistä on jäänyt jälki muistitietoon: Johannes Backmanin kerrotaan hoitaneen erään päähaavan saaneen miehen haavan ja ”tohtorineen” tätä, mutta hoidosta huolimatta mies oli kuollut viikon jälkeen.⁴⁷

Johannes Backmanilla oli tavoitteita syventää lääketieteellistä osaamistaan. Hän haki 1877 matkatukea keisarilta opiskellakseen kirurgiaa ja eläinlääketiedettä Tukholmassa. Perusteluina hakemuksessaan Johannes mainitsi aiemmat opinnot ylemmässä kansakoulussa Vaasassa sekä menestyksekkään parantamiskokemuksen Sulvalla. Hakemuksen liitteeksi Backman oli laittanut kirkkoherran suosituskirjeen. Tästä huolimatta hänen hakemuksensa hylättiin, mikä sai hänet lopulta luopumaan aikeistaan.⁴⁸ Johannes Backmanin lääkintätehtäviin liittyvä muistitieto tarjoaa monipuolisen kuvan lukkarin parantajien tehtävistä, joissa yhdistyvät niin kirurginen kuin kansanomaisen parantamisen osaaminen. Monipuolisesta osaamisesta huolimatta en ole löytänyt tuomiokirja-aineistosta tietoja siitä, että Johannes Backmania olisi käytetty todistajana käräjillä väkivaltatapauksien kohdalla, toisin kuin isäänsä Jakob Backmania.

Lukkareiden harjoittamaa lääkintätoimea voi tarkastella myös tuomiokirja-aineiston perusteella yksityiskohtaisesti. Jakob Backman toimi useita kertoja todistajana väkivaltatapauksissa, joissa hän oli ollut hoitamassa esimerkiksi puukoniskun saanutta. Vuonna 1858 Jakob Backman oli parantanut Jakob Jernin saamaa puukoniskua, joka oli osunut selkään oikean lapaluun alle. Haava ulottui rintaonteloon, minkä takia yskösten mukana nousi verta ja kudosneskeitä. Backman kysyi neuvoa aiemmin mainitulta Jakob Wegeliukselta, jonka ohjeilla hän oli parantanut Jernin niin, että oikeudenkäynnin aikana Wegelius oli voinut todeta haavan parantuneen erinomaisesti, mutta vaativan vielä aukipitämistä ja hoitamista.⁴⁹ Toisella kertaa Jakob Backman oli mukana todistamassa tapauksessa, jossa eräs mies haki käräjien kautta korvauksia pysyvistä vammastaan, joka oli aiheutunut kahden miehen hyökättyä hänen

46 SLS ÖTA 86:70, 8.

47 SLS ÖTA 86:70, 10.

48 Rosenholm 1965, 388.

49 KA KO a:88 talvikäräjät 2.2.1858, 257–262. Jakob Backman kysyi Wegeliukselta ohjeita myös kahdessa muussa tapauksessa, joissa Backman oli hoitanut käsivarsiin ja olkapäähän osuneita puukoniskuja Wegeliuksen ohjeiden mukaisesti. KA KO a:90 talvikäräjät Maalahti 25.2.1859, 260–262; 328–332. Näissä tapauksissa havaitaan, että Jakob Backman oli pyytänyt hoidostaan korvausta 50 kopeekkaa vuorokaudelta.

kimppuunsa. Backman todisti miehen olevan hidas ajattelussaan ja kärsivän päänsärystä eikä hän olisi soveltuva suorittamaan vaativampia tehtäviä. Tämä alensi huomattavasti hänen kykyään tehdä töitä ja suoriutua jokapäiväisestä arjesta.⁵⁰ Tuomiokirja-aineistosta selviää, että Jakob Backman toimi läheisessä suhteessa lapsensa kummin Wegeliuksen kanssa parantajana. Näin hänen roolinsa paikallisyhteisössä on ollut lähempänä virallista lääketiedettä kuin kansanomaista parantamista.

Lukkareiden lääkintätoimen materiaallinen ulottuvuus

Backmanin perheen parannustoiminnasta on säilynyt aineellista kulttuuriperintöä, joka omalta osaltaan kertoo perheessä harrastetusta parantajatoimesta ja sen materiaalisesta ulottuvuudesta tekstiaineiston lisäksi. Aiemmin mainitussa Gunnar Rosenholmin perustamassa, edelleen aktiivisesti toimivassa Stundarsin ulkoilmamuseossa on Jakob ja Johannes Backmanille kuulunutta esineistöä. Tähän esineistöön kuuluvat muun muassa lääkkeiden jauhamiseen tarkoitettu lääkemylly sekä ilmeisesti Jakob Backmanin suutarintoimeen liittynyt pölli. Esineistö on tullut Stundarsiin esimerkiksi Berg-suvun kautta, joka Johannes Backmanin kuoltua ja kuolinpesän huutokaupan jälkeen omisti Backmaneille kuuluneita esineitä Kristina-lesken kautta.⁵¹ Backmanien käyttämistä lääkkeistä ei ole tarkkaa tietoa, mutta Johannes Backmanin kerrottiin käyttäneen parantamisessa *lapista*. Lapiksella polttamalla hän paransi kaulakipua sekä huulta⁵². Lapiksella tarkoitetaan tässä yhteydessä *lapis infernalista* eli helvetinkiveä. Kyseessä on ollut hopeanitraatti, joka polttaa ihoa koskettaessa.⁵³ On mahdollista, että kyseinen lääkemylly on ollut Johannes Backmanilla käytössä myös *lapis infernalista* valmistettaessa.

Aineellinen esineistö on tärkeä osa Backmanien parantamisen ulottuvuuksia tarkasteltaessa, ja lähdeaineisto kertoo myös kirjallisuuden hyödyntämisestä parantamisessa niin Jakob kuin Johannes Backmanin kohdalla. Johannes Backmanin perukirjasta⁵⁴ selviää, että hän on omistanut Johan Gabriel Collinin *Allmän Husläkare* -teoksen, joka on ilmestynyt vuosina 1858–1859. Ilmestymisvuosista päätellen on mahdollista, että Collinin teos on ollut

50 KA KO a:91 syyskäräjät Mustasaari 1.9.1859, 63–65.

51 Sähköposti museoamanuenssi Liselott Nyström Forsenilta kirjoittajalle 25.2.2025.

52 SLS ÖTA 86:70, 14, 8, 6. Huulen parantamisessa Johannes Backmanin kerrotaan käyttäneen sinistä kiveä, jolla hän on polttanut huulta. Sinisellä kivellä on myyttillisiä merkityksiä kansanperinteessä, mutta on myös mahdollista, että *lapis* on sekoittunut tässä *lapis lazuliin*. Toisaalta tätä vastaan puhuisi se, että kyseinen kertoja on itse ollut pienenä Johannes Backmanin parannettavana tässä yhteydessä.

53 SAOB *Lapis*. (tarkistettu 4.2.2025).

54 Närpes domsagas arkiv (VMA). E Inkamna handlingar. Ec Bouppteckningar. E3c Malax tingslags bouppteckningar (1882–1882), 802.

käytössä jo hänen isällään Jakob Backmanilla.⁵⁵ Tämän lisäksi Johannes Backman on omistanut useita niteitä, jotka on perukirjassa mainittu nippuina (*läkare beskifningar* ja *diverse böcker*), joiden joukossa on mahdollisesti ollut myös lääkärikirjallisuutta, kuten muistitiedossa mainittu kättilöoppia käsittelevä teos. Valitettavasti perunkirjassa ei ole tarkemmin eritelty tätä kirjallisuutta, joten asiaan ei ole saatavilla varmistusta.

Perukirjaan on lääkärikirjojen lisäksi merkitty lääkekaappi ja laukku, jossa on kirurgisia instrumentteja.⁵⁶ Kirjallisuus, parantamiseen liittyvä esineistö sekä pienimuotoisen sairaalan rakentaminen kuvastavat Johannes Backmanin tavoitteita toimia lääkärinä ja kirurgina. Johanneksen hallussa ollut esineistö on todennäköisesti periytynyt hänen isältään, sillä Johanneksen omat taloudelliset mahdollisuudet hankkia esimerkiksi kirjoja ovat perunkirjan perusteella olleet hyvin rajalliset. Aineellinen lääkintään liittyvä omaisuus kertoo omalta osaltaan lukkareiden lääkinnällisistä tehtävistä, jotka ovat kattaneet muun muassa kirurgiset toimenpiteet, synnytykset sekä lääkkeiden valmistuksen.

Sairauteen ja parantamiseen liittyvä auktoriteetti maaseutuyhteisössä murroskaudella

Backmanien lukkariaikaan tultaessa lukkareiden rokotevelvoite oli päättynyt vuoteen 1859, kun rokottaminen päätettiin liittää kättilön toimeen. Vanha rokotusasetus koski edelleen Jakob Backmania, joka saapui Sulvaan lukkariksi 1855. Vuoden 1859 jälkeenkin lukkareilla oli velvoite hankkia itselleen tarvittava rokotustaito.⁵⁷ Suomen Talousseurassa käydyn keskustelun perusteella lukkareiden lääkärin- ja haavurintaitoja arvostettiin talonpoikaissäädyn ta-

55 Jakob Backmanin perukirjaa ei ole löytynyt Kansallisarkiston tai Sulvan seurakunnan kokoelmista.

56 Närpes domsagas arkiv (VMA). E Inkomna handlingar. Ec Bouppteckningar. E3c Malax tingslags bouppteckningar (1882–1882), 802. Perunkirjasta selviää, että Johannes Backman on ollut kuollessaan suurissa veloissa, minkä johdosta hänen omaisuutensa on huutokaupattu sen jälkeen, kun hänen leskensä on ottanut itselleen tarvitsemansa petivaatteet ja muita välttämättömiä tavaroita. On mahdollista, että yksi näistä nimeltä mainitsemattomista lääkärikirjoista on ollut vuonna 1719 Tukholmassa painettu Johan von Hoornin *The Twenne Gudfruchtige I sitt Kall trogne/ Och therföre Af Gudi wäl belönte Jordegummor SIPHRA och PUA. Hwilka Uthi enfaldiga Frågor och Swar En lärgirig Barnmorska troligen underwisa: Huru hon En/ af Gudi/ med lifsfrucht wälsignadt Qwinna/ uthi naturlig förlosning/rätt bijstå; the swära händelser med förstånd i tijd förekomma; Och när sådant är försummat/ henne sedan med konstige handgrep/ utur nöden och lifsfahan/ hielpa skal och kan. Kärteligen och wälment författat; wid denna Andra Uplägningen på många ställen förbättrat; och med Tolff Historiske Anmärckningar: samt theras Lärdomar/ Förökat Af Johan von Hoorn/ M. D. Reg. Coll. M. Ass. och Stads-Phys. i Stockholm*. Katso myös Rosenholm 1965, 388, alaviite 1.

57 Jalkanen 1976, 174.

holta enemmän kuin muita taitoja aikakautena, jolloin lääkärikunta ei vielä ollut vakiinnuttanut asemaansa tai arvostustaan.⁵⁸

Vastauksena lääkäripulaan lääkäri Turun akatemian professori Josef Pipping toi esille Suomen Talousseurassa vuonna 1797 ajatuksen, että lukkareiden tulisi parantaa lääkärintaitojaan puolen vuoden harjoittelulla lääninsairaalassa Turussa. Hän esitti, että lukkareiden tulisi ”osata valmistella sideharsoa, valmistaa siteitä, asettaa laastareita, injektoida kurkkulääkettä, asettaa ja hoitaa espanjankärpäsiä, asettaa iilimatoja ja katetreja, hoitaa ruhjeita, leikata aukileita, tyrehdyttää verenvuotoja, hoitaa tuoreita haavoja, hoitaa sijoiltaan menneitä jäseniä, sitoa luunmurtumia, hoitaa märkiviä haavoja, parantaa syyliä, poistaa hampaita, hoitaa käärmeenpuremia, avata suonta ja tunnistaa ennenaikaisen suoneniskun oireet, rokottaa isorokkoa ja oppia tunnistamaan onnistuneen rokotuksen tunnusmerkit.” Lisäksi Pipping esitti, millaisia instrumentteja lukkarit tarvitsisivat työnsä menestyksekkäässä suorittamisessa. Hän ei kuitenkaan saanut esitystään läpi. Keskustelu herätti huolen siitä, että muodostuisi laaja puoskareiden ongelma, mikäli lääketieteellisiä toimenpiteitä harjoitettaisiin ilman lääketieteen koulutusta. Tästä syystä lukkareille tulisi antaa ainoastaan kirurgisia tehtäviä, jotka kuuluivat myös väliskärin toimiiin rokotusten suorittamisen lisäksi.⁵⁹ Tästä huolimatta edellä kerrotuista esimerkeistä havaitaan, että erityisesti Jakob, mutta myös Johannes Backman osasivat suorittaa edellä mainituista tehtävistä muun muassa syylän- ja haavanhoidoja sekä hampaidenpoistoa. Lisäksi Johannes Backman omisti kirurgisia välineitä, mahdollisesti isältään perimiä. Tästä voidaan päätellä, että paikallistasolla Sulvassa Pippingin vuosikymmeniä aiemmin ääneen lausumat tavoitteet oli Backmanien edustaman parantamistaidon kautta saavutettu.

Professioiden rajojen häilyvyys tulee näkyväksi Johannes Backmaniin liittyvässä aineistossa. Lukkareita ei pidetty itseoppineina lääkäreinä ja he saattoivat saada jopa virallista tunnustusta parannustaidoistaan.⁶⁰ Johannes Backmanilla, kuten todennäköisesti hänen isällään, ei kummallakaan ollut virallista koulusta lukkarinvirkaan, mikä olisi täyttänyt viralliset vaatimukset esimerkiksi laulutaidosta. Samana vuonna 1869, kun Johannes Backman aloitti Sulvan lukkarinvirassa, tuli uusi kirkkolaki voimaan, jonka mukaisesti lukkareiden tehtävä oli ensisijaisesti kirkkomusiikon tehtävä. Jo tätä aiemmin lukkarin tehtäviin kuului kirkkomusiikin soittaminen ja laulaminen, mutta muistitiedon mukaan Johannes Backmanin aikana Sulvalla näitä tehtäviä hoiti käytännössä toinen henkilö

58 Peldán 1967, 108; Zilliacus 2002, 104.

59 Zilliacus 2002, 105–106; katso myös Forsius 1982, 97–98.

60 Zilliacus 2002, 107. Zilliacus mainitsee kiskolaisen lukkari Emmanuel Lindrothin saaneen arvostusta Tammisaaressa parannettuaan vaivan, jota lääkärit eivät olleet kyenneet parantamaan. Kansanomaisen parantajan taitojen legitimointi lääkäreitä vastaan on tavanomainen argumentti muistitietoaineistossa.

Johannes Backmanin keskittyessä muihin aikaisempiin lukkarintehtäviin, kuten lastenopetukseen ja parantamiseen. Tästä näkökulmasta hän oli ”vanhan kansan” lukkareiden edustaja, joka oli saanut oppinsa häntä aiemmin toimineilta lukkareilta kuin uuden lukkarinkoulutuksen mukaisesti.⁶¹

Johanneksella oli vakavia aikeita toteuttaa eräänlainen sosiaalinen yhteisölinen nousu pyrkimällä opiskelemaan laajemmin välskärin toimea sekä eläinlääkärin työtä Tukholmaan. Johannes Backmanin aikaan tultaessa viimeinen yliopistollinen kirurgintutkinto oli myönnetty 1873, mutta sitä ennen välskäreitä eli kirurgeja oli koulutettu yliopistotasolla yhdessä lääkärintutkinnon yhteydessä. Virallisesti kirurgintutkinto oli kuitenkin lakkautettu Collegium medicumin vaikutuksesta jo vuonna 1840. Välskäreitä koulutettiin tästä huolimatta myös armeijan taholta ja Venäjän vallan myötä maahan tuli Venäjällä koulutuksensa saaneita välskäreitä ja lääkäreitä.⁶² Joissain tapauksissa yksittäinen henkilö saattoi nousta jopa piirilääkäriksi ilman lääkärin virallista koulutusta toimittuaan välskärinä.⁶³ Rahoituksen puuttuessa Johannes Backman kuitenkin luopui koulutuksellisista tavoitteistaan.⁶⁴

Backmanin pyyntö keisarille välskärinkoulutukseen pääsemisestä olisi ollut omanlaisena sosiaalinen nousu. Välskärintaidot poistettiin lukkarinkelpoisuusvaatimuksista uudistetussa vuoden 1869 kirkkolaissa, sillä lukkareiden opetuksellisia velvoitteita haluttiin korostaa muiden velvoitteiden sijaan.⁶⁵ Ottaen huomioon, että Johannes Backman oli valittu viimeistään 1869 lukkariksi Sulvaan, voidaan olettaa hänen täyttäneen viralliset vaatimuksen lukkarinvirkaan, vaikka hän olisikin käytännössä saanut oppinsa epävirallisia reittejä pitkin. Lääketieteen yliopistokoulutus olisi ollut Johanneksen koulustaustalla harvinaista, sillä jo 1700-luvulta lähtien lääkäreiden yliopistokoulutukseen oli hakeutunut pääasiassa henkilöitä, joiden lähipiirissä oli niin ikään yliopistokoulutuksen saaneita.⁶⁶ Toisaalta Jakob Wegeliuksen myötä Backmanien perheen lähipiiriin kuului korkeasti kouluttautuneita henkilöitä. Muistitiedon mukaan Johannes Backmanin hakemusta olisi ollut tukemassa

61 Korkelainen 2017, 5, 4; SLS ÖTA 86:70, 15; SLS ÖTA 86:70, 8; Johannes oli opiskellut Vaasan alemmassa kansakoulussa yhden vuoden, minkä jälkeen hän oli jättänyt opinnot kesken ja siirtynyt koulumestariksi Sundomiin lähelle Sulvaa. KA Ba:2., 113; Solf Kyrkostämmoproto-kollbok 1860–1911, 2.9.1866, 46.

62 Wolff 2020, 494.

63 Kontturi 2021, 57.

64 Rosenholm 1965, 388.

65 Forsius 1982, 267. Johannes Backmanin opetuksellisista toimista on säilynyt hyvin vähän muistitietoa. Sen perusteella hän ei ollut kuitenkaan kovin ankara kuulustelija. SLS ÖTA 86:110, 1; SLS ÖTA 86:70, 27. Tämä saattaa johtua siitä, että kirkollinen ja maallinen opetushallinto oli eriytetty toisistaan jo 1863–1864 valtiopäivillä ja lukkarin opetusvelvollisuus paikallisyhteisössä vähentynyt suhteessa aikaisempiin vuosikymmeniin. Nikander 2011, 143.

66 Wolff 2020, 479; Kontturi 2021, 59–61. Kotilainen (2023, 111–112) laskee lukkarit ”oppisäätyyn” kuuluviksi näiden opetustehtävien vuoksi, kun taas Korkelainen. (2017, 4) tulkitsee lukkareiden olleen ”tavallisen kansan” edustajia.

lausunto kirkkoherralta. Vastaavan kaltainen yhteisöllinen tuki oli yleinen tapa 1800-luvulla yhteisön pyrkiessä tukemaan lahjakkaita yksilöitä opinpolullaan.⁶⁷

Kyläyhteisö kuitenkin valvoi jäseniään. Sosiaalinen yhteisö oli tiivis ja muutokset ihmisten asemassa vaikuttivat väistämättä myös muihin yhteisön jäseniin.⁶⁸ Mahdollisesti tästä syystä Johannes Backmanista kerrotut epäsuotuisat tarinat asettavat hänet osaltaan yhteisön silmissä huonoon tai kyseenalaiseen asemaan. Omapäiset toimet, kuten pyrkimys saavuttaa yhteisöllisesti totutusta poikkeava oppimäärä, saatettiin koeta yhteisön koheesiota uhkaavaksi. Kansanomaiset parantajat toimivat yleensä sivutoimisesti parantajina ja päätyönään he olivat esimerkiksi käsityöläisiä. Lukkarien toimiminen parantajina päätoimensa ohella ei siis ollut kansanomaisesta tai kirkollisesta katsannosta käsin poikkeuksellista. Lisäksi Jakob Backman oli toiminut ennen lukkarinvirkaa suutarina, mikä yhdisti hänet kansanomaisiin käsityöläisammatteihin. Sitä voitiin myös pitää sosiaalisesti hyväksyttävänä ammatillisena suuntautumisenä verrattuna noituuteen liitettyyn kiertävään parantamiseen.

1800-luvun lopulla pappiloissa tehtävä parantaminen oli pitkälti talon naisten vastuulla.⁶⁹ Näin siitä huolimatta, että papiston tuli osata tautientunnistamista muun muassa kuolinsyiden merkitsemisen takia. Lisäksi papit ja lukkarit toimivat parantajina silloin, kun lääkäriverkosto oli alueella hajanainen. Pohjanmaan tapauksessa tämä tosin ei pätenyt, sillä Vaasassa oli toiminut Suomen ensimmäinen piirilääkäri vuodesta 1749.⁷⁰ Vaikka aineistossa mainitaan Brita Hauki ja Jakob Backmanin vaimo, sittemmin leski Sofia, parantamista osaavina henkilöinä⁷¹, he jäävät muistitieto- ja asiakirja-aineistossa sivurooliin perheen miesten ollessa esillä niin muistitiedossa kuin kirkollisissa ja oikeudellisissa asiakirja-aineistoissakin.

Backmanin lukkariperheen jäsenet eivät jääneet pelkästään parantajina ja lukkareina muistitietoon. Parantaja- ja tietäjätutkimuksen näkökulmasta mielenkiintoisesti Jakob Backmanista kerrottiin tietäjätyypillisiä tarinoita. Seuraavaksi esittelen näitä tarinoita ja niiden tarinamaisuuksellisia yhteyksiä. Tavoitteenani on havainnollistaa, miten tietäjätutkimuksessa esitetyt henkilöt linkittyvät kirkkohistorialliseen tutkimukseen sekä sitä, miten eri lähdde-aineiston tunteminen on olennaista parantamisen historiaa tutkittaessa.

67 Rosenholm 1965, 388; Kotilainen 2023, 103.

68 Mikkola 2009, 273.

69 Reinilä 1972, 215; Kotilainen 2023, 104.

70 Forsius 1982, 94–95, 104. Piirilääkärin avuksi nimitettiin samalla kolme välskärin kisälliä Vaasaan, Kokkolaan ja Ouluun. Maaseudulla virallisesti koulutetuista kätilöistä oli niin ikään pulaa, mikä voi olla yhtensä syynä sille, että Jakob ja Johannes Backman ovat mahdollisesti toimineet kätilöinä, tai ainakin omistaneet kätilöntoimesta kertovan lääkärikirjan. Rosenholm 1965, 388, alaviite 1.

71 Muistitiedon mukaan Sofia Backman oli oppinut parantamista mieheltään. Rosenholm 1987, 104.

Tietäjätarinat Jakob Backmanista

Vanhempi Backmaneista, Jakob, tunnettiin kertomuksissa nimellä *Gambäklåkkarin* eli vanhalukkari. Eräs vaimo oli heittänyt kuumaa tuhkaa Jakobin perään, kun tämä oli käynyt parantamassa vaimon miestä. Tuhkan heittäminen noitamaineisten henkilöiden tai ihmisryhmien perään liittyy heidän tai kavoiemiensa tyhjäksi tekemiseen. Ruotsinkielisen Pohjanmaan uskomustarinoissa tuhkan heittämistä kuvataan erityisesti toiseutettujen ihmisryhmien kohdalla, joiden uskotaan omaavan kyvyn tehdä vahingoittavaa noituutta.⁷²

Toinen, pidempi kertomus kertoo Gambäklåkkarinin ja björköläisen miehen kohtaamisesta. Jälkimmäinen oli yrittänyt noitua Gambäklåkkarinin asettamalla tämän uuniin pääkallon, mutta turhaan. Gambäklåkkarin huomasi pääkallon ja luki siunauksen ennen kuin asiasta ehti koitua harmia. Miehet kohtasivat toisessa kertomuksessa, jossa björköläinen mies huijasi Gambäklåkkarinin herättämään Björkön kirkon alle haudatut venäläiset. Nämä alkoivat seurata Gambäklåkkarinia, mutta eivät voineet seurata tätä hänen pihaansa, sillä lukkari oli suojannut pihan pääkalloilla.⁷³ Kuolleet venäläiset liittyvät myös kolmanteen tietäjätarinaa Gambäklåkkarinista. Grindarin⁷⁴-niminen noitaukko (*'trollkarl'*), joka on todennäköisesti sama henkilö kuin ensimmäisen kertomuksen kilpaileva tietäjä, mitteli vanhan lukkarin kanssa siitä, kumpi heistä olisi taitavampi herättämään kuolleita. Vanha lukkari oli taitavampi, mutta hän tiesi, että Grindarin yrittäisi huijata taistossa. Grindarin harmistui kepulikonstiensa paljastuttua ja nostatti suutuksissaan lukkarin perään kuolleita venäläisiä. Vanha lukkari kuoli kotimatkalla, mutta vielä ennen kuolemaansa hän ehti lähettämään kuolleet takaisin Grindarin vaivoiksi, joka myös menetti henkensä.⁷⁵

Tietäjien harjoittama pahan lähettäminen takaisin alkuperäiselle lähettäjälleen on hyvin tyypillinen tarinamotiivi tietäjätarinoissa. Vahingon tuottamista tällä tavoin ei ole pidetty moraalisesti paheksuttavana, vaan sitä on voitu pitää jopa yhteisön voimatasapainon palauttavana tekona. Kahden tietäjän välinen taistelu on niin ikään laajalle levinnyt tarinateema, joka löytyy eri puolilta maailmaa. Kilpailun käynnistää usein kiista siitä, kumpi tietäjistä on toista parempi tiedoiltaan ja taidoiltaan, ja se voi joissain tapauksissa johtaa kuolemaan, kuten edellä kuvatussa tarinassa Jakob Backmanista.⁷⁶

Kuolleiden käskeminen ja toisen tietäjän kanssa taisteleminen liittyy Jakob

72 Rosenholm 1965, 528; Kouvola 2020, 131, 136.

73 SLS ÖTA 86:128, 4.

74 Grindarin on muistitiedon mukaan ollut noitamaineinen torppari Axel Fredrik Håkans (1818–1886) Björkön saarelta Mustasaaresta. Björkön kirkkomaalla lepäävät kuolleet venäläiset, jotka vainosivat Sulvan lukkaria. SLS ÖTA 86:128, 18.

75 SLS ÖTA 86:128, 14.

76 Siikala 2002, 228–231; Stark 2006, 180–186.

Backmanin perinteisiin tietäjätarinoihin. Tietäjän on katsottu voivan käskä, hallita ja valjastaa kuolleiden väki omiin tarkoituksiinsa, olivat tarkoitukset sitten parantavia tai vahingoittavia. Tarinamaailmassa venäläisten kuolleiden ylösnostattaminen on ollut sosiaalisesti hyväksyttävämpää kuin paikallisten edesmenneiden henkilöiden manaaminen. Muualta tulleina he ovat edustaneet toiseutta eritoten toista uskontokuntaa, ortodoksisuutta, edustavina. Tietäjätarinoiden liittäminen Jakob Backmaniin viittaa hänen merkitykseensä yhteisössään huomattavana henkilönä, mitä tukee hänen parantajana maineensa sekä hänen tiheä esiintymisensä todistajana käräjillä.⁷⁷ Todistajana hän on vaikuttanut konkreettisesti paikallisiin ihmisten välisiin suhteisiin, jolloin hänestä on myös puhuttu paikallisessa yhteisössä. Vaikka hän ei esiinny tietäjätarinoissa suoranaisesti parantajana, hyödynnetään niissä yleisiä tietäjyyteen liitettyjä teemoja eli kuolleiden väen hallintaa sekä taistelua toisen tietäjähahmon kanssa.⁷⁸ Koska hän on kuollut sata vuotta aikaisemmin kuin Rosenholm keräsi aineistoa, on hänen jälkimaaneensa huomattavasti myyttillisempi kuin Johannes Backmanin.

Johtopäätökset

Lukkarit ovat jo omana aikanaan olleet väliinputoajia virallisen ja epävirallisen parantamisen välimaastossa, mikä on vaikuttanut myös heidän myöhemmän tutkimukseensa. Lähteet lukkareiden harjoittamasta parantamistoimesta ovat hajanaisia ja sijaitsevat fyysisesti eri arkistolaitoksissa. Eri lähteistä koottu aineisto tarjoaa kuitenkin ainutlaatuisen näköalan paikalliseen parantamiseen ja terveyshistoriaan.

Lukkarit sijoittuvat sosiaalisesti lähelle muita kyläyhteisöjen jäseniä, kuten talonpoikia, käsityöläisiä ja tilattomia. Backmaneista säilynyt muistitietoa aineisto ja siitä tässä artikkelissa johdettu analyysi osoittavat, että he ovat olleet aktiivisia toimijoita yhteisössään sekä näkyvässä roolissa niin, että heistä kerrotaan muistitietoa jopa sata vuotta kuoleman jälkeen. Paikalliset sosiaaliset suhteet, kuten läheiset yhteydet paikalliseen papistoon, sekä saavutettu oppi ja maine parantajana vaikuttivat heidän valintaansa lukkareiksi enemmän kuin muodolliset vaatimukset tehtävään. Kuten Johannes Backmanin tapaus osoittaa, lukkarin ei tarvinnut osata soittaa urkujakaan toimiakseen lukkarinvirassa. Paikallinen yhteisö tarvitsi terveydenhuollon osaajia vaivojensa ja vammojensa vuoksi enemmän kuin musiikinjohtajaa. Siihen edesmenneen isän, Jakob Backmanin, maine ja oma onnistuminen vaivojen ja sairauksien

77 Maallikkoparantajien ja lääketieteen edustajien välisestä jännitteestä katso esim. Toropainen 2023.

78 Koski 2011, 184, 220–223; Lahti 2016, 179–181.

hoidossa olivat tärkeämpiä tekijöitä kuin kirkkolaulun hallitseminen.

Parantajina Jakob ja Johannes Backman, sekä mahdollisesti heidän äitinsä ja isoäitinsä, Brita Hauki, liikkuvat virallisen ja kansanomaisen parantamisen välimaastossa. Heidän suorittamaansa parantamiseen vaikutti oppiminen virallista lääketiedettä edustavilta tahoilta, mutta myös kansanomainen tapa oppia parantamista vanhemmilta sukupolvilta. Paikallisuus ja verkostot auttoivat heitä paikallistasolla, mutta pyrkiessä kerryttämään lääkintätaitoja laajemmin, nämä verkostot eivät enää kantaneet. Tämä artikkeli osoittaaakin, että tutkimalla lukkareita voidaan saada ainutlaatuista uutta tietoa terveyshistorian hybridiparantamista harjoittavista henkilöistä monitieteisellä ja useista eri lähdetyypeistä ammentavalla tutkimusotteella.

Lähteet ja kirjallisuus

Painamattomat lähteet

Sähköposti museoamanuenssi Liselott Nyström Forsenilta kirjoittajalle 25.2.2025.

KA = Kansallisarkisto

Elementarläroverkets i Vasa arkiv. B FÖRTECKNINGAR.

Ba Elevmatriklar.

Ba:2. Elevmatrikel (1852–1873).

Korsholman pohjoisen tuomiokunnan arkisto (VMA)

Korsholman pohjoisen tuomiokunnan pöytäkirjat. Varsinaisten asioiden pöytäkirjat. 1858–1858. (KO a:88).

Korsholman pohjoisen tuomiokunnan pöytäkirjat. Varsinaisten asioiden pöytäkirjat. 1859–1859. (KO a:90).

Korsholman pohjoisen tuomiokunnan pöytäkirjat. Varsinaisten asioiden pöytäkirjat. 1859–1859. (KO a:91).

Korsholman pohjoisen tuomiokunnan pöytäkirjat. Varsinaisten asioiden pöytäkirjat. 1859–1859. (KO a:93).

Korsholman pohjoisen tuomiokunnan pöytäkirjat. Varsinaisten asioiden pöytäkirjat. 1860–1860. (KO a:95).

Närpes domsagas arkiv (VMA). E Inkomna handlingar. Ec Bouppteckningar. E3c Malax tingslags bouppteckningar (1882–1882).

SLS = Svenska litteratursällskapet i Finland

Rosenholm, Gunnar. Uppteckningar Från Solf (1995): ÖTA 86.

ÖTA 86:55. Klockare.

ÖTA 86:70. Läkekonst, folklig.

ÖTA 86:110. Solfpräster.

ÖTA 86:128. Trolldomskunniga.

Sulvan seurakunta

Solf Kyrkostämmoprotokollbok 1860–1911.

Sähköposti Liselott Nyström Forsenilta kirjoittajalle 25.2.2025.

Digitaaliset lähteet

Helsingin yliopisto

Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852

<https://ylioppilasmatrikkeli.fi/>. Katsottu 2.10.2025.

Kansalliskirjasto, digitoidut sanomalehtiaineistot

Helsingfors Tidningar 4.11.1865, no 257. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/508781?page=1>

Vasabladet 28.10.1865, no 43. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/451948/articles/81686740>

Åbo Underrättelser 15.12.1875, no 291.

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/364535?term=Backman&page=3>

Laasonen, Pentti: Wegelius, Jakob. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu.

Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–.

Riksarkivet

Gamlakarleby sjömanshus, Finland Gamlakarleby sjömanshus, Finland

https://sok.riksarkivet.se/?Sokord=Carl+Johan+Backman&FacettFilter=register_facet%24N%C3%A4rings-+och+yrkesliv%2FSj%C3%B6manshus%2FLiggare%2FGamlakarleby+sj%C3%B6manshus%3A&page=1&postid=Sjoman_liggare_645822&tab=post#. Katsottu 31.3.2025.

SAOB = Svenska Akademis Ordbok

<https://www.sao.se/artikel/?seek=lapis&pz=1>. Katsottu 4.2.2025.

SSHY = Suomen sukuhistoriallinen yhdistys, jäsensivut

Kirkonkirjat

Kaarlela syntyneet 1771–1792.
Maalahti, syntyneet 1851–1879.
Pedersöre, rippikirja 1848–1855.
Sulva, kuolleet 1847–1890.
Sulva, vihityt 1847–1891.

Suomen Sukututkimusseura

Historiakirjat

Seurakunta: 512 – Sulva. <https://hiski.genealogia.fi/historia/mini-pgsql.php?srk=512&kieli=fi>. Katsottu 26.9.2025.

Painetut lähteet

Nyky-suomen sanakirja. Lyhentämätön kansanpainos. Osat 1 ja 2.
1978 Porvoo: WSOY.

Kirjallisuus

Forsblom, Valter W.

1927 Finlands svenska folkdiktning VII. Folketro och trolldom. 5 Magisk folkmedicin. Helsinki: SLS.

Forsius, Arno.

1982 Sosiaali- ja terveyshuollon kehitys Hollolassa ja Lahdessa vuoteen 1866. Väitöskirja. University of Helsinki. Lahden kaupunki, Hämeenlinna.

Hakosalo, Heini; Seija Jalagin; Marianne Junila ja Heidi Kurvinen

2014 Johdanto. Elämää suurempaa. – Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus, Heini Hakosalo, Seija Jalagin, Marianne Junila ja Heidi Kurvinen (toim.). Historiallinen arkisto 141. Helsinki: SKS. 7–23.

Heinänen, Ilkka

2022 Rautalammin säätyläisten kummiverkostot 1790–1809. – Genos (1), 2–26.

Jalkanen, Kaarlo

1976 Lukkarin- ja urkurinvirka Suomessa 1809–1870. Väitöskirja. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 101. Helsinki: SKHT.

1986 Lukkarin- ja urkurinvirka Suomessa 1721–1809. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.

Jauhiainen, Marjatta

1998 The Type and Motif Index of Finnish Belief Legends and Memorates. Kääntänyt Laura Stark-Arola. FF Communications No. 267. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.

Kananoja, Kalle

2021 Literacy and healers' tactics in Finnish folk medicine, 1850–1950, *Social History*, 46:1, 22–46, DOI: 10.1080/03071022.2021.1850053.

Karlsson, Tuukka

2022 "Come Here, You Are Needed": Registers in Viena Karelian Communicative Incantations. Väitöskirja. University of Helsinki.

Keats-Rohan, K. S. B. (toim.)

2007 *Prosopography Approaches and Applications: A Handbook*. University of Oxford.

Koski, Kaarina

2011 Kuoleman voimat. Kirkonväki suomalaisessa tarinaperinteessä. Väitöskirja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1313, Tiede. SKS: Helsinki.

Koskivirta, Anu

2009 Parantaja, kuolinsyytutkija ja syyntakeeton murhaaja. Välskäri-kirurgi Geissen veriteko yhteisöllisen kriisin kuvastimessa. – Makaaberin ruumis. Mielikuvia kuolemasta ja kehosta, Jari Eilola (toim.). Historiallinen Arkisto 128. Helsinki: SKS. 272–323.

Kontturi, Saara-Maria

2021 Lääkärikunnan synty. Suomen lääkärit n. 1750–1850. Suomen historian väitöskirja, Jyväskylän yliopisto.

Kortelainen, Samuli

2017 Soitinten käyttö kirkkolaulun kehittämisessä 1800-luvun Suomessa. – Ennen ja nyt. Historian tietosanomat: 17 (4). Materiaalinen 1800-luku, osa II. <https://doi.org/10.37449/ennenjanyt.102643>.

Kotilainen, Sofia

2023 Maaseutupappilat tyttöjä jatko-opintoihin valmistaneina kotikouluina. – Kirkko, papisto ja yhteiskunta 1600–1800, Ella Viitaniemi (toim.). Historiallisia Tutkimuksia 289. Helsinki: SKS. 90–123.

Kouvola, Karolina

2020 Travellers, Easter Witches and Cunning Folk: Regulators of Fortune and Misfortune in Ostrobothnian Folklore in Finland. – *Journal of Ethnology and Folkloristics*, 14:1, 121–139. <https://doi.org/10.2478/jef-2020-0008>.

Kuuliala, Viljo-Kustaa

1939 Vanhoilta kirkoilta ja kirkkoteiltä: kansanelämän kuvauksia. Jyväskylä: Gummerus.

Lahti, Emmi

2016 Tietäjiä, taikoja, hautausmaita. Taikuus Suomessa 1700-luvun jälkipuoliskolla. Väitöskirja. Jyväskylä Studies in Humanities 279. University of Jyväskylä.

Laine, Esko

2023 New medical knowledge in the parish: mass vaccinations in rural Finland, 1802–1825. – Religious Enlightenment in the eighteenth-century Nordic countries Johannes Ljungberg ja Erik Sidenvall (toim.). Lund University Press. 364–393.

Laine, Esko M. ja Tuija Laine

2010 Kirkollinen kansanopetus. – Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskialalta 1860-luvulle Jussi Hanska ja Kirsi Vainio-Korhonen (toim.). Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1266:1, Tiede. Helsinki: SKS. 258–312.

Mikkola, Kati

2009 Tulevaisuutta vastaan. Uutuuksien vastustus, kansantiedon keruu ja kansakunnan rakentaminen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1251. Helsinki: SKS.

Nikander, Esko

2011 Kirkollisen ja maallisen kouluhallinnon erottaminen. – Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle Anja Heikkinen ja Pirkko Leino Kaukiainen (toim.). Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1266:2. Helsinki: SKS. 141–155.

Peldán, Kerttu

1967 Suomen farmasian historia. Helsinki: Suomen farmaseuttinen yhdistys.

Pesonen, Niilo

1980 Terveiden puolesta – sairautta vastaan: terveyden- ja sairaanhoito Suomessa 1800- ja 1900-luvulla. Helsinki: WSOY.

Rantala, Päivi

2010 Kaiken maailman nainen? Matleena Herajärven elämä ja yhteisöt 1800-luvun Tornionlaaksossa. Kulttuurihistorian laudaturtyö. Lapin yliopisto.

Rinne, Katri

1988 Amanda Jokinen tyrväälinen kansanparantaja. Tyrvään seudun kotiseutuyhdistys.

Reinilä, Anna-Maria

1972 Lääkintätaito ja -toiminta Suomen pappiloissa. – Kotiseutu 4–5. 211–217.

Rosenholm, Gunnar

- 1965 Solf sockens historia II. Allmogekulturen i Solf-byarna med Munsmo. Vasa.
- 1986 Solf kyrka. Historisk utg. till Heliga Trefaldighets kyrkans 200-års jubileum den 25 maj 1986. Vasa: Solf församling.
- 1987 Mitt Solf. En bok om Solfbygden och Stundars hantverkarby. Vasa: Scriptum.

Siikala, Anna-Leena

- 2002 Mythic Images and Shamanism. A Perspective on Kalevala Poetry. FF Communications 280. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia.

Stark, Laura

- 2006 The Magical Self: Body, Society and the Supernatural in Early Modern Rural Finland. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia.

Tarkka, Lotte

- 2022 Johdanto kulttuurin kaanoneihin ja katveisiin, – Kaanon ja marginaali. Kulttuuriperinnön vaiennetut äänet, Niina Hämäläinen ja Lotte Tarkka (toim.). Kalevalaseuran vuosikirja 101. Helsinki: SKS. 7–20.

Toropainen, Veli-Pekka

- 2023 Kansanparantajasta lääketieteen professioon – Sairauksien parantajat ja sairaanhoidon organisointi 1600-luvun Turussa. - Ennen ja nyt 23(2): 19–39.

Wentz, Hilmer

- 1980 Klockaren i helg och söcken från medeltid till nutid. Malmö: Walter Ekstrand.

Wolff, Charlotta

- 2020 Kirurgerna och förnyelsen av läkarvetenskapen i Finland. – Historisk Tidskrift för Finland 4/2020, 470–496.

Åkerblom, Bror.

- 1972 Munsala sockens historia. Munsala: Munsala kommuns förlag.

Zilliacus, Lars

- 2002 Finska Hushållningssällskapets arkiv och skrifter – en källa för forskningen I. Åbo, Åbo Akademis förlag.